

RJEČNIK HRVATSKOGA JEZIKA

(Glavni urednik Jure Šonje, Leksikografski zavod
Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb, 2000, str. 1450.)

Ovaj je rječnik rađen vrlo dugo, ozbiljno i prilično temeljito. Dobre su mu strane ponajprije neke definicije, posebice definicije stručnih termina (njih su, čini se, dobro nadzirali kompetentni stručnjaci). Može se također reći da se Rječnikom uglavnom prikazuje realno stanje hrvatskoga leksika, bar u tom smislu što Rječnik nije ni previše puristički isključiv ni previše otvoren prema leksičkom blagu stranoga podrijetla (mislim ipak da se novije posuđenice, posebno iz engleskoga, premalo toleriraju, a da se ponešto preblagonaklono tretira /novo/škotskavski pučki leksik).

Što se tiče gramatičkih uputnica, one su dosljedno provedene i uglavnom pouzdane, ali mislim da ima i nepotrebnih. Tako držim da kod pridjeva nije trebalo navoditi oblike za ženski i srednji rod, npr. *afektiran* (ž *-a*, s *-o*) jer se oni podrazumijevaju za svaki pridjev, a tek ako ih nema, pridjev mora dobiti posebnu oznaku da je nesklonjiv (indeklinabilan). Međutim, događa se da baš ta prijeko potrebna oznaka izostane. Tako npr. uz natuknicu *bež* stoji samo "*prid* koji je boje pijeska" (iz toga se nikako ne može saznati, što je posebno važno za strance, da se ne može reći *beža (za ženski rod), *bežo (za srednji rod) ili *beži (kao evantualni određeni oblik).

Oblike za ženski i srednji rod nije trebalo navoditi ni zbog glasovnih promjena, npr. sekundarnoga *a*, jer je ta promjena vidljiva iz oblika određenoga pridjeva, koji se ionako dosljedno navodi, npr. nije potrebo *afektivna*, *afektivno* kad ima *afektivni*. Suvišni su također i podaci o deklinacijskim nastavcima određenih pridjeva, npr. G *-oga*, *-og* uz pridjev *afektivni*, jer su oni jednaki za sve oblike određenih pridjeva.

S druge strane, neki prijeko potrebni gramatički podaci izostaju. Tako npr. nema nikakvih podataka o dativu imenica ženskoga roda koje okončavaju na *-ka*, iako su oni često normativno relevantni. Po-

trebno je naime dati informaciju o tome mijenja li se u tom padežu *k* u *c* (npr. *dinamici*) ili se ne mijenja (npr. *Dalmatinki*).

Kad je riječ o naglascima, treba reći da su oni označavani s dosta sigurnosti, što nikako ne znači da se u vezi s njima Rječniku ne mogu uputiti i brojni prigovori. Isto tako, u označavanju naglasaka i dužina uglavnom nema banalnih i/ili tiskarskih pogrešaka, iako ni takve nisu posve isključene. Tako npr. stoji *batokljùn, bičálje, carillon (karijòn), cìn-cilín* (umjesto *bàtokljùn, bičálje, karijòn, cìn-cilín* ili *cìn-cilín*), a ima i riječi koje uopće nisu naglašene, npr. *banica², bojiteljstvo* i sl.

Daleko je najproblematičnije ipak označavanje naglasaka na dugom refleksu jata odnosno uvođenje posve novih znakova za naglaske i dužinu, koji bi se mogli nazvati turbodugosilazni (npr. *bȳeg, brȳešće*), turbodugouzlazni (npr. *bijēda, dijēte*) i turbokvantiteta (npr. *dòdȳelīm, dòlȳecēm*). Učinjeno je to vjerojatno zato da se i na taj način potvrdi više nego problematična teza (Dalibora Brozovića) da se u slučaju dugog refleksa jata radi zapravo o dvoglasu (tako bi dugi refleks, koji se piše *ije*, bio jednofonemski, a kratki, koji se piše *je*, bio bi dvofonemski!). Mislim da se ta novotarija baš ničim ne može opravdati, tim više što je bilježenje naglasaka i dužina na dugim refleksima jata u zadnjih dvadesetak godina (npr. *bijēg, brijēšće; bijēda, dijēte; dōdijelīm, dōlijecēm*) prilično dobro odgovaralo stvarnom izgovornom stanju govornika hrvatskoga standardnog jezika, a bilo se i ustalilo.

Osim toga, ima povelik broj riječi koje je, po mom sudu, trebalo drukčije naglasiti, dijelom zato što ima puno kraćenja tipičnih za dalmatinski tip štokavštine, dijelom zato što su neka naglašavanja pretjerano klasična, maretićevska, a dijelom i iz kakvih drugih razloga. Za primjer navodim nekolicinu natuknica od *a* do *g* (na lijevoj su strani prozodemi označeni onako kako su označeni u Rječniku, a na desnoj su označeni onako kako mislim da bi ih trebalo označiti): *Ámor – Ámor, àpodi – apódi, Arkàdija – Arkādija, bājnōst – bájnošt, bàrjak (barjáci) – bàrjāk (barjáci), bàša – báša, bāžul – bážul, bèskrājan – bèskrājan, bìstriti – bìstriti, Bíšćanin – Bíšćanin, bōdež – bódež, bōjīšte – bōjīšte, brèncati – brèncati (ili brénčati), brôm – bròm, brùndalo – brùndalo, Bùdva – Bùdva, Bùje – Bùje, bŭkovina – bŭkovina, Bùnjevac – Bùnjevac, bùša – bùša, cèdulja – cèdulja, cèsta – cèsta, cìklus – cìklus, cùger – cùger, cúnjati – cúnjati, čáklja – čáklja, čârdaš – čârdaš, čârka – čârka, čim – čim, čir – čir, čitāčica (?!) – čitāčica, čovjek – čovjek, dālmātskī – dālmātskī, daròvanĭk – darovānĭk, delānac (?!) – dēlanec, Dèrvēncānin – Dervēncānin, dijabētes – dijabētes, dijāgram – dījagram, doigrati – dōigrati, dōista – dōista, dōjam – dōjam, dōkonjāk – dokōnjāk (ili*

dòkonjāk), *domòbrānskī* – *dòmobrānskī*, *dòndē* – *dóndē*, *dotégliti* – *dòtegliti*, *drávsķī* – *drāvskī*, *dūwānjskī* (?!) – *dúvanjskī*, *egzògen* – *ègzo-gēn*, *fårmer* – *fårmer*, *fårøvi* – *fårøvi*, *fèler* – *fèler*, *fikus* – *fikus*, *flóra* – *flòra*, *frājlica* – *frājlica*, *gnòjnica* – *gnójnica*, *gràvisnī* – *gràvisnī*, *gròbār* – *gròbār*, *gùsāk* – *gùsak* itd.

Kad je rečeno da su neki naglasci klasični, maretićevski, mislilo se i na to da su oni jednim dijelom danas posve nerealni ili čak regionalni. Tako se npr. velik broj riječi stranoga podrijetla tako reći oduvijek (pogotovo u urbanim sredinama) naglašavao silaznim naglascima na nepočetnim slogovovima, ali se to uporno zanemarivalo i pribjegavalo, kao i u ovom Rječniku, kojekakvim umjetnim metatonijama i metatak-sama, te polazilo od ničim potvrđene, a kamoli dokazane pretpostavke da se silazni naglasci na nepočetnim slogovima uopće ne mogu realizirati. Pritom se posve zanemarivala činjenica da su se takvi naglasci u velikom broju primjera stvarno realizirali, čak i u tzv. centralnoštokavskim područjima. Tako bi npr. umjesto naglasaka na lijevoj strani crtice, kakve susrećemo u Rječniku, znatno realniji bili naglasci na desnoj strani (ovdje su u obzir uzete samo natuknice od *a* do *d*): *alélúja* (*alèluja*) – *alélúja*, *allegreto* (*alegrèto*) – *alegrèto*, *Anglòsasi* (*Ànglosasi*) – *Anglosàsasi*, *àntipāpa* – *antipāpa*, *àntituberkulòznī* – *antitùberkulòznī*, *apàrtan* – *apàrtan*, *aràbeska* – *arabèska*, *arogàntan* – *arogàntan*, *asonànca* – *asonànca*, *Austràlija* – *Austràlija*, *avokàdo* (*avokádo*) – *avokádo*, *boléro* – *boléro*, *dàrmār* – *darmār* (*dår-mår*), *decèntan* (*dècentan*) – *decèntan*, *degutàntan* (*dugùtantan*) – *degutàntan*, *dekadànsa* – *dekadànsa*, *delikatèsa* – *delikatèsa*, *dèutērij* (*dèutērij*) – *deutērij*, *dijapòzitīv* – *dijapòzitīv*, *distànca* (*dīstanca?*) – *distànca*, *dolčévita* – *dolčévita*, *dominànta* (*dominanta*) – *dominànta*, *dònātor* – *donātor*, *dòtēpuh* (*dotēpuh*) – *dotēpuh*, *dřmātor* – *drmātor*, *drogèrist* – *drogerist*, *dvovalèntan* – *dvovalèntan* itd. Mislim da je u Rječniku neke od naglasaka navedenih s desne strane crtice trebalo registrirati bar u zagradama (npr. kao razgovorne).

S tim u vezi treba reći da ima i čudnih nedosljednosti. Tako npr. stoji *elektroprìvreda*, ali odmah ispod toga *elektroprìvredni* (i sve se to skupa strelicom upućuje na *elektrogospodarstvo* odnosno *elektrogospodarstveni*?!). Također stoji *endògēnī*, a odmah ispod toga *èndokrīnī*?!.

Ima dosta nesigurnosti i u (ne)označavanju naglasaka na vlastitim imenima. Tako je npr. *Ciceron* označen naglaskom (i dužinom: *Cice-rōn*), a *Cezar* nije.

Sve su natuknice dosljedno (osim, vjerojatno slučajnih, pogrešaka od kojih su neke već spomenute) označene naglascima i dužinama.

Zato je u najmanju ruku čudno da se eksponiranim brojevima (1, 2 itd.) obilježavaju i one natuknice koje imaju posve različito prozodemsko ustrojstvo. Smatraju se dakle homografima (istopisnicama) riječi koje to, bar u Rječniku, nikako nisu, npr. pridjevi tipa *artistički*, i prilozima tipa *artistički*, galicizam *bistrō* (mali restoran) i prilog *bistro*, *bīt* (esencija) i *bīt* (jedinica obavijesti), imenica *dūg* i pridjev *dūg*, *kād* (miris) i *kād* (prilog i veznik), *kōlār* (ovratnik) i *kōlār* (obrtnik), *kōla* (Cola) i *kōla* (auto), *kūpiti* (postati vlasnik) i *kūpiti* (skupljati), *milje* (okolina) i *milje* (milina), *pās* (struk) i *pās* (životinja), *prègledati* (svrš.) i *preglédati* (nesvrš.) itd. Tome treba dodati da označavanje eksponiranim brojkama ipak nije dosljedno provedeno. Tako npr. nema nikakvih brojki iznad natuknica *jāk* (pridjev) i *jāk* (govedo). S druge strane, ako se jedna od inačica označuje velikim slovom, onda nema brojeva ni onda kad su inačice potpuni homofoni (istozvučnice), npr. *dvōr* i *Dvōr* (na Uni).

Mislim također da je riječi kao što su *kad* (prilog i veznik), *koji* (zamjenica i veznik), *kolik* (zamjenica? i veznik), *mjesto* (prilog i pridlog) problematično izdvajati u posebne natuknice bez obzira na to što one doista mogu pripadati različitim vrstama riječi. Budući da je riječ o izrazito gramatikaliziranim riječima čije je značenje kontekstualno uvjetovano, mislim da su one kao leksičke jedinice apstraktnije od pojmovna vrste riječi, tj. da su to na neki način "riječi više vrsta". Mislim tako unatoč tome što bi tkogod (možda i s pravom) mogao ustvrditi da je spomenuto odvajanje u posebne natuknice preglednije pa da zato ima i određenu praktičnu vrijednost, posebice kod onih natuknica toga tipa koje imaju više značenja i više različitih funkcija. I napokon, treba spomenuti da ni to odvajanje nije dosljedno provedeno. Tako je npr. *kakav* opisano pod jednom natuknicom (kao pridjev/zamjenica pod značenjem br. 1–3, a kao veznik pod značenjem br. 4).

Još je problematičnije, mislim čak da je suvišno i neutemeljeno cjepidlačenje, u posebnim natuknicama opisivati riječ *bol* s obzirom na to rabi li se u muškom ili ženskom rodu te to dvoje onda razlikovati značenjski. Naime *bol* se kad je muškoga roda definira kao "osjet tjelesne patnje uzrokovan mehaničkim ili patološkim ozljedama", a kad je ženskoga roda, definira se kao "osjet patnje kao posljedica neispunjenja želja ili gubitka vrijednih stvari; patnja, trpnja"?!

Što se tiče normativne strane Rječnika, koja je inače, po mom sudu, za ovakav tip rječnika ipak ponešto prenaplašena, najviše je problema sa strelicom (→), koja očito može značiti posve različite stvari (a o kojoj se u *Osnovnim uputama za čitanje Rječnika* ne kaže

ništa). Tako se strelica rabi iza očitih srbizama (od kojih se većina nije ni trebala naći u Rječniku), npr. *azot* → *dušik*, *berberin* → *brijač*, *bezbjedan* → *siguran* → *zaštićen*, *bjekstvo* → *bijeg*, *boranija* → *mahuna*, *bušvaba* → *žohar*, *cjenovnik* → *cjenik*, *četverougao* → *četverokut*, *ćutati* → *šutjeti*, *defanziva* → *defenziva*, *džak* → *vreća*, *fudbal* → *nogomet* itd.

Strelica se vrlo često rabi i iza brojnih regionalnih riječi i/ili riječi orijentalnoga podrijetla (usput rečeno, uopće nije jasno kad se i zašto uz koju riječ upotrebljava oznaka *reg*, a kad dolazi strelica; tako oznaka *reg* npr. dolazi iza *boza*, *đubar* i *saradnik*, a strelica iza *džaba*, *đubre* ili *đulistan*), npr. iza riječi *baća*, *bajagi*, *bajat*, *bak*, *bliznac* (→ *blizanac*), *čanak*, *ćuskija* i sl.

Ima međutim i dosta primjera kod kojih je strelica iz različitih razloga u najmanju ruku problematična, npr. *akcenatski* → *akcentni* (?), *alatka* → *alat*, *arhandeo* → *arkandeo*, *arijevac* → *arijac*, *barski* → *močvarni*, *bauk* → *strašilo* (to naprosto nije isto: hoće li npr. kome matematika u školi biti strašilo?), *bičevalac* → *bičevatelj*, *blatište* → *blato*, *blindirani* → *oklopni*, *branilac* → *branitelj*, *cicija* → *škrtac*, *čorbica* → *jušica* (?), *datost* → *danost*, *desetori* → *deseteri*, *dobivalac* → *dobitnik*, *domar* → *pazikuća*, *dupe* → *guzica*, *gib* → *pregib* → *zglob* (?), *goveče* → *govedo*, *grebati* → *grepsti*, *guriti* → *grbiti* → *savijati*, *guštara* → *gustiš*, *iskuljati* → *prosukljati*, *isporučiti* → *izručiti* → *predati* (?), *istupiti* → *otupiti* (?), *sačekati* → *počekati* → *pričekati* → *dočekati*, *sadržati* → *sadržavati* (?), *saprati* → *isprati* (?), *sekretar* → *tajnik* itd. Ako strelica znači da riječi na lijevoj strani ne pripadaju standardnom jeziku (a vjerojatno je da znači), onda mislim da su u svim ovim primjerima i velikom mnoštvu drugih normativne upute ili slabo utemeljene ili posve promašene.

S druge strane, ima natuknica koje bi trebale imati kakve standardnojezične ili stilske oznake (npr. da je što obilježeno kao regionalno, zastarjelo, ekspresivno ili kako drukčije, npr. kao administrativno, razgovorno ili sl.), ali ih nemaju. Tako se kao neutralne navode npr. riječi *Afričanin*, *Američanin*, *bičalje* (“držak biča”), *bječve*, *deseterica*, *hvojast*, *isprvice*, *jektika*, *kračica* (“odvojena svinjska potkoljenica”?), *kreševo* (“okršaj, boj, tučnjava”), *kućar* (“čovjek koji drži kuću”), *ljesnuti*, *mniti*, *očépati* (“udariti snažno”?), *praćak* (prakljača), *žželj* (“kolac za koji se vezuje pas”), *žiče* i sl. S tim u vezi treba reći da se bez ikakva posebnog napora može zaključiti da su bolje od drugih prošli dalmatinski regionalizmi (to se također može reći i za Anićev Rječnik).

Zamjeriti se Rječniku može i na tome što izrazitu prednost daje glagolskim tvorenicama s formantom *-ivati* na račun tvorenica na *-avati*. Dovoljno je u tom smislu spomenuti da je glagol *doseljivati* naveden i opisan, a *doseljavati* uopće nije spomenut, iako je, bar po mom sudu, i običniji i češći od *doseljivati*. Vrlo je slično i s odnosom tvorenica na *-lac* prema tvorenicama na *-telj* (što je već bilo vidljivo u primjerima sa strelicom).

Nadalje, u *Osnovnim uputama* stoji, između ostaloga, da se vulgarne, familijarne i šatrovačke riječi obrađuju “samo ako su vrlo frekventne”, ali to neće biti točno, bar kad je riječ o tzv. vulgarnim riječima, jer u Rječniku nema ni spomena o daleko najfrekventnijim takvim riječima, a to su nazivi za spolne organe, niti ima ijedne od njihovih brojnih i također vrlo frekventnih izvedenica, npr. *kurčevit*, *pičkarati*, *pizdarija* i sl. Zanimljivo je da su znatno bolje prošli nazivi za spolni čin jer nalazimo natuknice *jebati*, *jebježljiv* i *jebivjetar* (tim je čudnije što nema vrlo frekventnoga glagola *zajeba/va/ti* niti ijedne od njegovih izvednica).

Ovom prilikom se nisam posebno bavio definicijama u Rječniku, jer bi za to trebalo znatno više prostora nego što mi je bilo na raspolaganju, ali sam i letimičnim zagledanjem uočio nekoliko definicija (perifraza) i/ili parafraza koje su u najmanju ruku problematične. Tako je npr. *bar*³ “iznimno dopuštena jedinica tlaka” (?), uz natuknicu *bolje* stoji “na bolji način” (riječ se tu opisuje istom riječju), *cigli* je *jedini* (navodi se odmah iza toga i primjer: *za cigla tri dana* u kojem se međutim *cigli* nikako ne bi moglo zamijeniti s *jedini*), *em* je navodno isto što i *i*, *komunjara* se opisuje kao *komunac* (?), *njam* (uzvik) kao *mljac*, *smiraj* kao *zalazak* (?) itd. Bit će bez sumnje i opravdanih prigovora na definiciju *žene* (pod brojem jedan): “ljudsko biće po spolu suprotno muškarcu, koje može rađati djecu i preuzeti glavnu brigu za uzgoj i odgoj djece”.

Nisam se posebno bavio ni pitanjem čega sve u Rječniku ima, a čega nema jer se gotovo svakom rječniku ovoga tipa u vezi s takvim pitanjima može puno toga, opravdano ili neopravdano, prigovoriti. Ipak ću navesti 30 vrlo rijetkih i/ili specijalnih riječi koje su uvrštene u Rječnik (od *a* do *h*; I) i 30 onih koje nisu uvrštene, a česte su i obične (samo pod slovom *s*; II). Činim to u prvom redu zato što se uspoređivanjem tih nizova pokazalo da među rijetkima ima osobito dosta onih tzv. narodnih i/ili pučkih riječi (od kojih su mnoge obilježene kao regionalne ili zastarjele), a da su među onima koje nedostaju pretežno riječi stranoga podrijetla, posebno internacionalizmi i noviji anglizmi

(uspud rečeno, mislim da je ozbiljan propust i to što u Rječniku nema glagola *velim*). Evo tih dvaju popisa:

- I. *akvatel, anestrija, arkebuzir, bezmesica, bičalje, bjelača, boborina, bokocrt, bradan, brdilo, bribirača, cjepiljnjak, čarojice, čelat, čepa, dijapente, divizam, djetetina, dlačje, doglednica, doramak, đapiti, firn, gargašati, gdjekolik, golobrst, gončin, graham, gviriti, hrlost;*
- II. *salun, satanski, saturacija, sef, sejvati, sekretarica, seksepil, seksizam, selotejp, senilac, sentiš, senzitivan, serigrafija, sezonac, sfušati, siesta, sindetizam, sintesajzer, sitotisak, skener, skinhed, sklek, skor, skrasiti se, skribent, snagator, sociolingvistika, socrealizam, sokna, suodnos.*

Na kraju se može reći da *Rječnik hrvatskoga jezika*, što ga s brojnim suradnicima (ima ih čak četrdesetak) kao glavni urednik potpisuje mr. Jure Šonje, ima dosta vrlina, ali i povelik broj mana. I na vrline i na mane već je upozoravano, a treba svakako i dalje upozoravati, ali mislim da ne bi bilo dobro prenaglašavati ni jedne ni druge naprosto zato što će se jednosveščanim jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika, bez obzira na to tko ih bude objavljivao i/ili potpisivao, još dugo godina upućivati i pohvale i prigovori slični ovima (pogotovo kad je riječ o definicijama pojedinih natuknica). Zato mislim da će se Rječniku o kojemu je ovdje bilo riječi uputiti kompliment ako se kaže da je rađen s jasnom koncepcijom, strpljivo i ozbiljno te da je, posebno s obzirom na brojne poteškoće u kojima je nastajao, unatoč svim iznjetim i neiznjetim prigovorima, čak i nadmašio očekivanja hrvatske stručne javnosti. Zbog svega toga s puno optimizma treba očekivati njegovo novo izdanje bez obzira na to što ni ono, sasvim sigurno, neće proći bez prigovora.

Ivo Pranjković